

tikus epizód, az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése mind-mind olyan tragikus történelmi események és időszakok voltak, amelyek következtében számos magyar írónak, tudós-nak, művésznek, egyetemi hallgatónak menekülnie kellett, és a nyitottabb, toleránsabb, befogadóbb francia fővárosban leltek új otthonra. Ez az oka annak, hogy az antológiában szereplő szerzők egy része a franciaországi emigrációhoz tartozik. Az antológia összeállítója, az 1934-ben született Nagy Pál író, költő, tipográfus, a párizsi *Magyar Műhely* folyóirat egyik alapítója 1956 decemberében kényszerült elhagyni Magyarországot és azóta is Párizsban él. Nem véletlen tehát, hogy foglalkoztatja a nyelv- és identitásváltásnak, valamint a fordítás szerepének és hatásának témája is, amelyekről szintén szó esik az antológiában.

A szerző álláspontja szerint a Magyarországról Franciaországban kialakult kép a huszadik század hatvanas éveiben változott meg radikálisan, amikor is mindkét országban a kutatók és tudósok új generációja jelent meg, és ez a generáció már nem keverte össze a tudományt a politikával, a tudományt az ideológiával. A két ország közötti kapcsolatok javulásához nagyban hozzájárultak és hozzájárulnak a francia nyelven megjelenő magyar, a magyarul megjelenő francia, és a magyar-francia kapcsolatok kutatására specializálódott folyóiratok.

A komoly társadalomtudományi, irodalomtörténeti és művelődéstörténeti munkákat megjelentető Honoré Champion kiadó *Közép-európai tanulmányok könyvtára* sorozatában megjelent, igényesen gondozott antológia fontos ismeretterjesztő, ugyanakkor elgondolkodtató és forrásként is használható, tanulságos olvasmány lehet mind a francia, mind a franciául tudó magyar olvasóközönség számára.

HELIKON

LÓKÖS PÉTER

lokos.peter@btk.ppke.hu

ORCID: 0000-0001-7669-8714

LION FEUCHTWANGER. *Bin ich deutscher oder jüdischer Schriftsteller? Betrachtungen eines Kosmopoliten. Mit bislang unveröffentlichten Texten.* Szerkesztette Nele HOLDACK, Marje SCHUETZE-COUBURN és Michaela ULLMANN. Berlin: Aufbau, 2023. 232.

Lion Feuchtwanger a 20. századi német irodalom egyik legismertebb írója volt, *Jud Süß* című regényének köszönhetően már az 1920-as években világhírű lett. Neve Magyarországon is jól ismert volt, már a két háború közötti időszakban hét könyvét fordították le magyarra, 1945 után pedig valóságos reneszánszát élte nálunk baloldali beállítottsága és antifasiszta múltja miatt.

Feuchtwanger gazdag, nagypolgári ortodox zsidó családba született, így gyermekkorában alapos zsidó vallási ismereteket szerzett. Ugyanakkor polgári iskolákba járt, és Münchenben, illetve Berlinben folytatott egyetemi tanulmányokat, többek között germanisztikát és történelmet tanult. Gyermek- és ifjúkora meghatározta későbbi viszonyulását a zsidósághoz, Németországhoz, a német nyelvhez és irodalomhoz.

1933-ban Feuchtwanger származása és náciellenes nézetei miatt emigrációba kényszerült. Nagy csapás volt ez számára azért is, mert elvesztette német ajkú olvasóközönsége nagy részét, könyveit a könyvtárakból eltávolították, majd a május 10-i nagy könyvégetés során máglyára vetették, őt magát pedig az első között fosztották meg német állampolgárságától.

A könyv címében megfogalmazott kérdés, tudniillik, hogy német vagy zsidó írónak tekintette-e magát, 1933 után sokat foglalkoztatta. Jelen kötet főleg azokat az írásait adja közre, amelyeket e témakörben írt. A szövegek – egy kivételével – már az emigrációban íródtak, az első még a harmincas évek első feléből származnak, az utolsó 1949-ből. A könyv öt nagy fejezetre tagolódik, az írások kronologikus sorrendben szerepelnek, így nyomon követhetjük nézeteinek alakulását, módosulását, illetve néhány esetben a fontosabb németországi eseményekről alkotott véleményét.

A szövegkiadások alapjául az eredeti gépirásos kéziratok szolgáltak, amelyek (kettő kivételével) Lion és Martha Feuchtwanger hagyatékában maradtak fenn. A szövegeket három csoportba lehet sorolni. Az első csoportot alkotják azok, amelyek itt jelennek meg először nyomtatásban (például az előadásszövegek), a második csoportba tartoznak azok, amelyek németül már megjelentek valamelyik periodikában, a harmadikba pedig azok, amelyeket főleg újságokban más nyelven (angolul, franciául, hollandul, oroszul, spanyolul) közölték a harmincas-negyvenes években, de a német eredetit itt olvashatjuk először. A könyv végén megtalál-

juk a szövegek első kiadásának adatait, amennyiben megjelentek.

A kötetben szereplő írások főbb témái: mi a zsidóság, hogyan meghatározható a nacionalizmus és zsidóság viszonya, miként viszonyult a német zsidóság a hitleri hatalomátvétel utáni pogromokhoz, melyek a náci zsidógyűlöletének okai, mi az író véleménye a Kristályéjszaka eseményeiről, mi a teendője a külföldi zsidóságnak, és személy szerint neki abban a helyzetben. Kifejti továbbá gondolatait a nemzetiszocialista rendszer elleni közös cselekvés lehetőségéről is. Taglalja azt a kérdést is, hogy a zsidóellenes tettekért felelőssé lehet-e tenni az egész németséget – a válasza: nem. A háború utáni írások egyik legfontosabbika az, amelyben leírja a véleményét nürnbergi perről, ahol egyébként nem lehetett jelen, mert attól tartott, hogy hontalanként esetleg nem engednék vissza az Egyesült Államokba.

Feuchtwanger többször hangsúlyozza, mennyire kötődik az emigrációban is a német kultúrához és a német nyelvhez. Ugyanakkor meg volt győződve arról, hogy a nemzeti nyelveket le fogja váltani egy világnyelv. Több írásában is megemlíti, hogy a nacionalizmus túlhaladt, ő maga nemzetközi írónak tartja magát, a világ pedig a kozmopolitizmus felé halad. Mindamellett dilemmát is okozott neki ez a hármasság, tudniillik hogy hogyan lehet meghaladni németiségét és zsidóságát, hiszen a szíve afelé húz, amit meg akar haladni. Egy kritikusa azt mondta egyszer róla, hogy ő egy „zsidó-nacionalista internacionalista”.

A zsidó lét, az asszimiláció egyébként regényeiben is vissza-visszatérő téma, a *Jud Süß*-ön kívül említhetjük a *Josephus-trilógiát*, a *Toledói zsidó nőt*, illetve a *Jefta és leányát*, sőt már doktori disszertációját is Heine *A bacherachi rabbi* című művéről írta. A kötet végén epilógusként egy háromsoros Feuchtwanger-idézet olvasható, amelyben az író rendkívül tömören fogalmazza meg mindezt: „Német író vagyok, szívem zsidóul dobog, gondolkodásom a világé.” E három tehát elválaszthatatlan egymástól.

A szép kiállítású kötet nem csak a Feuchtwangerrel foglalkozó irodalomtörténészek érdeklődésére tarthat számot, az itt kiadott szövegekből immár a szélesebb olvasóközönség is megismerheti az író eddig kevésbé ismert oldalát.

TAKÁCS PETRA

takacs.petra@btk.elte.hu / petra.takacs3@gmail.com

ORCID: 0009-0005-7873-0040

A. SZABÓ Magda, szerk. *Gara László emlékezete – À la mémoire de Ladislas Gara*. Budapest: MMA Kiadó, 2023. 320.

A magyar-francia irodalmi kapcsolatok jelentős kötete a *Gara László emlékezete*. A kétnyelvű kiadványban 1957-es megjelenése óta először olvasható magyar nyelven is az az igen fontos antológia, mely az 1956-os forradalomra reagáló francia költők magyar költőknek dedikált verseit gyűjti csokorba Gara László szerkesztésében. A kiadás ezen kívül azt is vállalja, mint címe is jelzi, hogy ezen antológia szerkesztőjének, a huszadik századi magyar-francia irodalmi kapcsolatok meghatározó alakjának, Gara Lászlónak emléket állítson.

Ehhez a *Francia költők tiszteletadásá magyar költőknek* (*Hommage des poètes français aux poètes hongrois*) című antológián kívül A. Szabó Magda bevezetője és Guillaume Métayer előszava után közli Tüskés Anna tanulmányát Gara Lászlóról, valamint A. Szabó Magda szerkesztésében egy válogatást Gara Lászlóhoz kapcsolódó rövid szövegekből. Mindez a fordítók igényes munkájának köszönhetően egyaránt szól a magyar és a francia olvasóhoz, mindkettő számára élvezetes olvasmányt nyújtva.

A. Szabó Magda bevezetőjében nemcsak hangsúlyozza Gara László szerepét a magyar irodalom franciaországi megismertetésében, de ezt – Szabó Zoltánt idézve – „életének értelmeként” aposztrofálja, és 1956-ot ebben a tekintetben szimbolikus évként említi, ugyanis Gara innentől szenteli életét e célnak, és ekkor szerkeszti az e célt is szolgáló, már említett kötetet.

Guillaume Métayer a kötethez írt előszavában felhívja a figyelmet arra is, hogy az antológia a kor jelentős francia költőinek 1956-ra reagáló verseivel az élénk magyar-francia kapcsolatokat tükrözi.

Tüskés Anna részletes és olvasmányos, alapos bibliográfiával kiegészített tanulmánya nyolc szakaszra tagolva, kronológiai sorrendben mutatja be Gara László életét és munkásságát, a francia nyelvvel és Franciaországgal való kapcsolatát, ha-